

ситуацію в этой сфере в лучшую сторону.

Ключевые слова: физическое воспитание, образование, экстернатура, институты, техникумы, школы.

SUMMARY

Y. Tymoshenko. Physical culture in schools and university in the USSR in the second half of 1940-s.

The basis of the article is research of physical culture education development in Ukraine after the World War II. On one hand the situation with education of professional staff for physical culture sphere is analyzed, especially the professional potential in specialized schools, the basic level of graduates, student's marks. On the other hand – the situation with teaching physical activities in ordinary schools and universities is researched. The attention is paid to prejudice attitude of some education leaders to physical activities. The instrument, which is used by public authorities to change the situation for bolter, is descried.

Key words: physical education, education, technical schools, schools.

УДК 37.035.3(494)«17/18»

Л. А. Черкашина

Слов'янський державний
педагогічний університет

ТЕОРІЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ТА ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ СІЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ У НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ Й. Г. ПЕСТАЛОЦЦІ

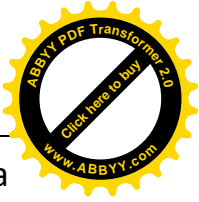
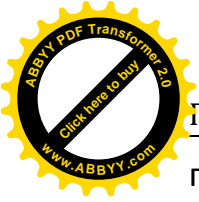
У статті проаналізовано епістолярні твори швейцарського педагога-класика Й. Г. Песталоцці, який приділяв велику увагу висвітленню питання трудового виховання у поєднанні з продуктивною працею особливо дітей сільської бідноти. Простежено думки гуманіста щодо відкриття виховних закладів для бідних. Підбиваючи підсумок розгляду праць Й. Г. Песталоцці, автор вважає, що його ідеї є достатньо актуальними для сучасної педагогічної науки, їх можна втілювати в практику роботи навчальних закладів.

Ключові слова: трудове виховання, привчання до праці, виховні заклади для бідних, професії, діти.

Постановка проблеми. Прогресивні поступи розвитку педагогіки мають передвічну історію, в якій не все, що планувалося, відбувалося легко і за задумом. Усі практичні здобутки, пошуки та знахідки педагогів стикалися з особливими проблемами та мали розбіжності, суперечки, перекручення й плутанину. Але всі вони були спрямовані на підготовку до трудового життя підростаючих поколінь.

Тому вчителям надана велика й почесна місія – формування дитячої особистості. Вони, як зодчі людської душі, повинні вміти звести незламний фундамент, створити міцне підґрунтя для подальшого активного плідного творчого життя, виховати з маленької дитини майбутнього сумлінного працівника та свідомого громадянина своєї країни.

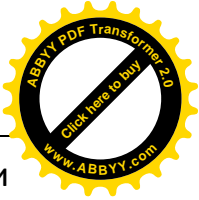
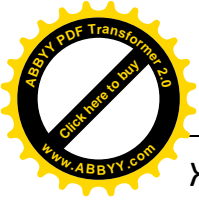
Аналіз актуальних досліджень. Ідея нероздільності виховання і

продуктивної праці у виховних закладах для дітей сільської бідноти стала справою всього життя Й. Г. Песталоцці. До його творчих надбань звертається велика кількість дослідників протягом багатьох століть. Вітчизняні вчені не є винятком. Так, В. В. Бурдун і Г. П. Ковальчук звертаються до спадщини Й. Г. Песталоцці з точки зору формування у дітей морально-ціннісного ставлення до продуктивної праці і трудового виховання школярів у загальноосвітніх закладах в історії педагогічної думки. Дослідники висловлюють однакову точку зору на те, що педагогом уперше в історії виховання зроблено спробу поєднання розумової діяльності дітей з опанування ними якомога більше ремесел. Науковці вбачають два важливих положення у педагогічній концепції Й. Г. Песталоцці: для кращого розвитку дітей надає праця у поєднанні з рухливими іграми та фізичними вправами; для привчання дітей до продуктивної праці виховні заклади не повинні вдовольнятися тільки наданням обмежених ремісничих прийомів, тому що вихованцям потрібно надавати опановувати різноманітні види професій для швидкого залучення до трудової діяльності у багатьох промислових галузях економіки [1, 16; 3, 25].

Професор І. В. Зайченко у навчальному посібнику з історії педагогіки здійснює аналіз педагогічної діяльності, творчості та висвітлює світоглядні позиції Й. Г. Песталоцці. Наголошує на тому, що здобутки великого педагога стали підґрунтям «для розробки теорії трудового виховання, елементарної освіти та ідеї розвиваючого шкільного навчання» [2, 392]. Багаторічна праця Й. Г. Песталоцці спрямована на виховання дітей знедолених селян та забезпечення їх ґрунтовної трудової підготовки. Класик педагогіки зробив висновок про те, що запропонована ним система виховання може сприяти вирішенню багатьох завдань виховання і покращанню загальної освіти. Підбиваючи підсумок своєї виховної діяльності в дитячому притулку для бідних (м. Станці, Швейцарія, 1798 р.), Й. Г. Песталоцці обґрунтовує необхідність внутрішнього взаємозв'язку між навчанням і працею [2, 395–396]. Щоб якнайкраще підготувати дітей до майбутньої трудової діяльності, педагог уважав за потрібне об'єднати навчання в закладах для бідних із сільською, господарською та індустріальною працею [2, 408–409].

Російським педагог Г. Б. Корнетов здійснив аналіз діяльності реформаторів освітянської галузі в історії західної педагогіки. У науковій праці відводиться місце розгляду надбань Й. Г. Песталоцці, який наслідував ідеї

Ж.-Ж. Руссо, але від теоретичних положень він перейшов до розробки практичних методик, що в майбутньому мали б широке застосування.

Г. Б. Корнетов, висвітлюючи погляди Й. Г. Песталоцці, доводить, що, на глибоке переконання класика педагогіки, посильна дитяча праця повинна слугувати потужним засобом для розвитку фізичних і духовних сил вихованців і стати основою економічного розквіту виховного закладу. За твердженням гуманіста, народна школа зобов'язана готувати учнів до сільськогосподарської і промислової праці. Й. Г. Песталоцці прагнув ознайомити дітей з економічною стороною життя і сприяти кожній дитині в розвитку незалежної особистості [4, 69].

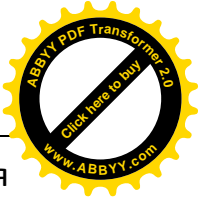
У книзі автор робить спостереження щодо педагогічної теорії Й. Г. Песталоцці. Якщо детально придивитися до неї, то ми побачимо, що він обстоював ідею класового виховання, виявляючи особливе піклування про надання освіти дітям із соціальних низів [4, 80].

Як бачимо, сучасні науковці здійснили стислий аналіз результатів багаторічної педагогічної діяльності Й. Г. Песталоцці, тому спробуємо детально розглянути вибрані педагогічні праці класика щодо викладу його поглядів трудового виховання дітей у поєднанні з продуктивною працею.

Мета статті – дослідити розвиток теорії щодо розробки питання трудового виховання та продуктивної праці дітей сільської бідноти в педагогічній спадщині Й. Г. Песталоцці.

Виклад основного матеріалу. До плеяди видатних педагогів-класиків минулого відносять швейцарського педагога Йогана Генріха Песталоцці (1746–1827 рр.), тому що він зробив значний внесок у розвиток педагогічної науки. Праці Й. Г. Песталоцці спрямовані на природовідповідний розвиток особистості, виховання працелюбності, дотримання дитиною морально-релігійних норм, опанування нею професії, безболісне співіснування в суспільстві. Отже, до його творчі надбання викликають значний інтерес у багатьох дослідників.

Проаналізуємо «Листи п. Песталоцці до п. М.Е.Ч. Про виховання бідної сільської молоді» (1777 р.) [5]. Прочитавши першого листа, ми дізнаємося, що у роки своєї педагогічної діяльності Й. Г. Песталоцці знаходився під заступництвом Миколи Емануїла Чернери – філантропа, землевласника з утопічними поглядами, який мав достатньо грошей і займався благодійністю. Аристократ мріяв побудувати ідеальне суспільство і вважав, що починати треба зі створення притулків для неімущих.

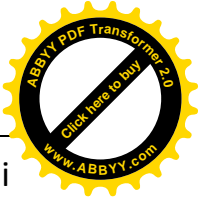
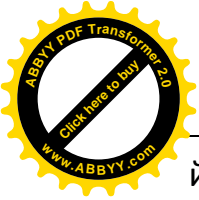
Й. Г. Песталоцці та М. Е. Чернер обмінювалися листами, де ділилися враженнями щодо устрою багатими закладів (або притулків) для бідних, організованих на загальних виховних засадах привчання бідноти «працювати для задоволення своїх потреб», відповідно до соціального положення, у якому знаходиться [5, 17]. Меценат і педагог мали однакову думку з приводу того, як організувати такий заклад. Вони були переконані в тому, щоб мати змогу розпочати благодійну справу, багаті повинні представляти найголовніші завдання цієї установи.

Як ми зрозуміли з прочитаного листа, заклад для бідних під назвою «Мрія» існував уже три роки. Й. Г. Песталоцці стикався з непереборними труднощами, йому було дуже важко, тому що він не мав попередників. У галузі освіти просвітителі повинні були постійно шукати, блукаючи, «як у темній пустині, по незнаних шляхах», щоб знайти правильне рішення поставленої проблеми [5, 17].

Й. Г. Песталоцці вважав, що заклад для виховання дітей сільської бідноти був вельми необхідний, тому що призначався насамперед для виховання сиріт. На його думку, бідняки опинялися у такому скрутному становищі, бо не були привчені працювати задля задоволення своїх потреб. Тому незаможних людей треба пристосовувати до їх становища. А для цього потрібно вивчити і знати попит й умови життя неімущих і ймовірне майбутнє їхнє становище. І щоб навчити молодь професій, необхідно застосовувати «вправи в переборенні труднощів цієї професії, в терпінні і придушенні всіх бажань, які могли б перешкоджати безперервному виконанню майбутніх головних обов'язків» [5, 18].

За переконанням Й. Г. Песталоцці, добре продуманий та укладений виховний заклад для бідних повинен дати дитині найголовніші знання: розвиток таких знань і вмінь, які можуть слугувати найвірнішим джерелом бідним дітям, необхідних для майбутнього життя, враховуючи місцеві умови; виховувати в дітях правильне ставлення до всіх видів праці, яка б вона не була; усвідомлення успіху виховання від «ощадного ставлення до доходу від праці, від уміння обмежуватись у всіх життєвих потребах»; вихованці повинні бути слухняними, скромними, вміти пристосовуватися та обчислювати свої доходи. Підготовлений таким чином підліток матиме більше переваг перед заможними громадянами у пошуках роботи та отриманні гідної платні [5, 18].

Тобто перед тим як розпочати свою діяльність, треба розробити проект

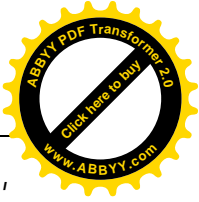
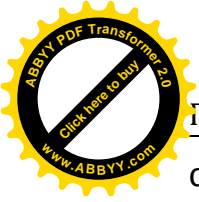

й укласти добре продуманий план виховного закладу, а вихованці повинні мати на увазі, що їм не треба цуратися важкої та брудної роботи, а також уміти враховувати потреби інших. Й. Г. Песталоцці прийшов до думки про те, що громадські заклади дають дитині погане виховання, тому що зайва щедрість, безтурботне життя і насичення перешкоджають працьовитості і допитливості дитини. У вихованців не розвивалися природні здібності. Такі заклади, на думку педагога, були «розсадниками непідготовлених до виробничої праці людей» [5, 20]. Щоб виправити становище, Й. Г. Песталоцці радить організовувати виховні заклади приватним особам, домовившись заздалегідь із будь-якою промисловістю про навчання дітей професій. Іншими словами, виховання повинно бути невід'ємним від продуктивної праці на виробництві. Мислитель запропонував залучати дітей віком від 6 років до елементарної праці: шити, плести, прясти.

За глибоким переконанням педагога, привчати дітей до продуктивної праці треба якомога раніше і таке залучення до індустрії буде зростати до 18 років. Протягом навчання у виховному закладі завдання повинні ускладнюватися, цей процес він назвав «придатністю до продуктивної праці» [5, 22]. Під час перебування у виховному закладі діти повинні були набувати майстерності, тому що привчені до фабричної роботи, а спільна, керована праця унеможлиблює розпорошеність робітників.

Далі Й. Г. Песталоцці наводить калькуляцію на 25 осіб, яким чином діти будуть давати прибуток закладу своєю працею, а загальна кількість дітей у закладі мусить бути 100 чоловік. Від роботи 100 дітей (якщо заклад існує 6 років) за 1 рік заклад та підприємства отримують 10 686 ліврів [5, 25]. Це з урахуванням того, що серед вихованців буде частка ледарів, а також гроші, які підуть на обслуговування будинку, утримання дитини: їжа, одяг, сплата процентів та послуг. Й. Г. Песталоцці зробив прогнозування щодо переваг залучення дітей фабрикантом до роботи на прядильному виробництві. Якщо вихованці залишаються при фабриці, то вони стають кваліфікованими ткачами, до них ставляться як до близьких людей. За їхньою працею легко і точно стежити, встановлювати порядок, швидкість й облік робочих годин, а також за вищезазначених умов підприємство можна було вберегти від крадіжок.

Далі педагог виклав думку про те, що підприємець, він же є засновником виховного закладу, «повинен бути батьком свого дому, піднесення в його дітях працьовитості, розуму, доброчесності... мають

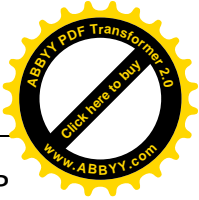
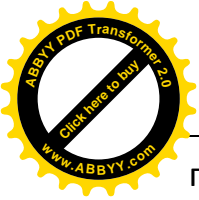

служити йому джерелом високої насолоди, служити йому винагородою», якщо власник не отримує задоволення, то утримувати такий заклад не має сенсу, він не буде себе виправдовувати. Й. Г. Песталоцці був переконаний у тому, що справжній виховний заклад-фабрика не повинен зосереджуватися на наданні вихованцям вузькоспеціалізованих, однобічних навичок: «заклад, який виховує для індустрії, потребує різноманітних здібностей і навичок, потрібних промисловості...» [5, 32–33]. Робота на підприємствах ніколи не повинна зупинятися, тому що відбувається прогрес удосконалення виробництва. Робітник опановує більше галузей, тим багатшим і міцнішим стає його досвід. У цих думках можна простежити, скажімо, наївну простоту та утопічні погляди. Але ідея щодо гуманного ставлення роботодавця до своїх працівників та наданням їм гідних умов праці та платні, а також бережне використання і збереження природних ресурсів залишаються актуальним для сьогодення.

У третьому листі до М. Е. Чернери мислитель ділиться з патроном своїми враженнями та спостереженнями, які були зроблені за 3 роки. Не такою вже легкою виявилася благородна справа створення закладів для дітей бідноти. Перші спроби облаштування не виправдали себе і зазнали поразки. Педагог бачив дві свої найважливіші помилки: якомога швидше отримання прибутку від праці дітей і недороге їх утримання. Але виявилось надзвичайно складною справою привчити дітей до регулярної праці, коли вони звикли ледарювати, жебракувати, бути невдячними та злими.

Власникові виховної установи Й. Г. Песталоцці радить найпильніше стежити за дітьми, використовувати суворі заходи, а також укладати паперові угоди з батьками, опікунами та чиновниками. Новостворений заклад потребував ретельного нормування та економії, кмітливого вибору способів, прийомів, засобів і вдалого керування. Це також стосувалося раціону харчування дитини, відповідно до вікових особливостей, надання одягу, взуття, постільної білизни тощо. Треба було враховувати фізіологічні, біологічні та гігієнічні особливості розвитку дитини, тому що негативні впливи позначалися на фізичному стані. Й. Г. Песталоцці запроваджував заходи щодо зміцнення здоров'я своїх вихованців шляхом загартування дитячого організму.

Гуманіст убачав ще одну перешкоду у привчанні вихованців до продуктивної праці: для того щоб праця була гармонійною, злагодженою, потрібно привчити дітей до взаємоповаги та взаємодопомоги,

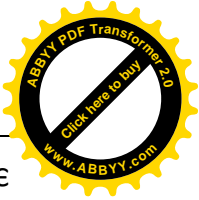
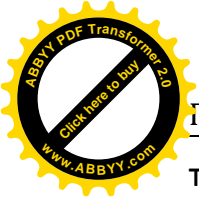
побудованих на морально-релігійних засадах, оскільки вони кожний день живуть серед поганих людей, стикаються з грубим, низьким поведінням.

Як уважає Й. Г. Песталоцці, засновнику закладу варто було знати основні закони ринку й економіки, мати досвід у торгівлі, фабричній справі, бути досвідченим у комерції, вміти заощаджувати, тому що необізнаність спричиняє велику низку помилок.

Далі педагог виклав думку щодо приміщення. Згідно з його баченням, маєток, де утримуються діти, обов'язково мусив мати достатню земельну територію, для того щоб вирощувати продукти харчування для власного вжитку. Вихованці повинні були вміти старанно і ретельно обробляти маленькі ділянки землі: орати, сіяти, удобрювати, захищати, збирати та зберігати врожай. Це мало велике значення для ознайомлення дітей із загальними основами сільськогосподарської, землеробської справи, але діяльність на фабриці залишалася для них головною. Залучення дітей та підлітків до аграрних робіт переслідувало такі цілі: привчання до праці, старанне виконання обов'язків, ознайомлення з домашньою економікою та вміння заощаджувати. Щоб виявити у вихованців здібність до сільського господарства, потрібно зацікавити їх працею на землі. Для цього Й. Г. Песталоцці пропонував використовувати години відпочинку, передсвяткові вечори, тому що для землеробства кожного дня потрібні робочі руки. Усе це повинно було слугувати «справжніми школами для постановки виховання, яке справді відповідає потребам бідних дітей. Це школа для досягнення найвеличнішого ідеалу – поєднання праці в промисловості, в землеробстві і виховання, насамперед морального виховання» [5, 41].

Отже, педагог-гуманіст виклав ідею щодо устрою виховних закладів для дітей сільської бідноти, на яких засадах повинна ґрунтуватися освіта вихованців.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що Й. Г. Песталоцці приділяв велику увагу питанню щодо створення виховних закладів для дітей сільської бідноти, їхнього устрою, змісту навчання, обладнання різноманітних майстерень і земельних ділянок тощо. Він також надавав особливої ваги трудовому вихованню дітей сільської бідноти у поєднанні з промисловим виробництвом та опануванням ними обраних ремесел. Проте можна помітити, що свою увагу гуманіст звертає на виховання сільських дітей, але ми це не вважаємо недоліком,

тому що ідея створення школи з професійним навчанням знайшла своє відображення в освіті.

Наступну статтю буде присвячено подальшому розгляду практичних здобутків гуманіста з питань трудового виховання та виробничої праці сільських дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдун В. В. Формування у старшокласників морально-ціннісного ставлення до продуктивної праці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Бурдун Віктор Васильович. – Луганськ, 2006. – 237 с.
2. Зайченко І. В. Історія педагогіки : [у 2 кн.] : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / Іван Васильович Зайченко. – К. : Слово, 2010. Книга I : Історія зарубіжної педагогіки. – 624 с.
3. Ковальчук Г. П. Трудове виховання школярів у загальноосвітніх закладах України в першій третині ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ковальчук Геннадій Петрович. – Кам.-Подільський, 2008. – 220 с.
4. Корнетов Г. Б. Реформаторы образования в истории западной педагогики : учеб. пособ. / Г. Б. Корнетов. – Москва : АСОУ, 2007. – 119 с. – (Серия «Историко-педагогическое знание». Выпуск 9).
5. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : [в 2 т.]. Т. 1 / [под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина]. – М. : Педагогика, 1981. – 336 с. – (Пед. б-ка).

РЕЗЮМЕ

Л. А. Черкашина. Теория трудового воспитания и продуктивный труд сельских детей в научной концепции Й. Г. Песталоцци.

В статье проанализированы эпистолярные произведения швейцарского педагога-классика Й. Г. Песталоцци, который уделял большое внимание освещению вопроса трудового воспитания в сочетании с производительным трудом особенно детей сельской бедноты. Изложены мнения гуманиста об открытии воспитательных заведений для бедных. Подводя итог рассмотрения трудов Й. Г. Песталоцци, автор считает, что его идеи являются достаточно актуальными для современной педагогической науки и их можно воплощать в практику работы учебных заведений.

Ключевые слова: трудовое воспитание, приучение к труду, воспитательные заведения для бедных, профессии, дети.

SUMMARY

L. Cherkashina. Theory of the labor education and productive work of rural children in the scientific concept Y. G. Pestalocci.

In the article analysed are epistolary works of swiss teacher-classic Y. G. Pestalocci, which spared large attention illumination of question of labour education in combination with productive labour especially of children of rural the poor. Opinion of humanist is expounded of opening of educate establishments for poor. Working out the total of consideration of labours of Y. G. Pestalocci an author considers that his idea is enough actual for modern pedagogical science and they can be incarnated in practice of work of educational establishments.

Key words: labour education, training to labour, educate establishments for poor, professions, children.